

فرمانده معظم کل قوا: «امروز بیاوند در آرایش نیروهای مسلح در خط مقدم قرار می‌گیرد. در وضع کنونی آرایش نیروهای مسلح ما با اوضاع کشور و منطقه و با آنچه از مسایل جاری منطقه و کشور همه خوب می‌دانید در این آرایش، نیروی بیاوند جزء خطوط مقدم اصلی است» (۱۳۹۶/۰۶/۱۲).

مقاله پژوهشی: پیش‌برنده‌های مؤثر بر ملاحظات دفاعی - امنیتی مرز

ج.ا.ایران و ترکیه

[20.1001.1.17351723.1401.20.78.5.3](https://doi.org/10.1001.1.17351723.1401.20.78.5.3)

خسرو بوالحسنی^۱

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۱/۰۵/۱۲

تاریخ دریافت: ۱۴۰۰/۰۹/۰۲

چکیده

چگونگی دفاع و امنیت در مرز ایران و ترکیه و ملاحظات مؤثر بر آن مستلزم توجه به همه‌ی عوامل مؤثر بر دفاع و امنیت مرز در حوزه‌های مختلف طبیعی، انسانی، امنیتی، نظامی، سیاسی، اقتصادی و فرهنگی - اجتماعی است. ملاحظات دفاعی امنیتی شامل دو دسته عوامل منفی و مثبت هستند. به عوامل منفی که ترکیبی از ضعف و تهدید هستند چالش گفته می‌شود و به عوامل مثبت با ترکیبی از عوامل قوت و فرصت پیشبرنده گفته می‌شود. در این مقاله با عنوان «پیشبرنده مؤثر بر ملاحظات دفاعی - امنیتی مرز ج.ا.ایران و ترکیه» سعی شده است پیش‌برنده‌های مذکور در ابعاد (طبیعی، انسانی، اقتصادی، اجتماعی - فرهنگی، سیاسی و نظامی - امنیتی) بررسی گردد. هدف اصلی تحقیق «تبیین پیش‌برنده‌های تأثیرگذار بر ملاحظات دفاعی - امنیتی مرز ایران و ترکیه می‌باشد که متناظر با هدف سؤال اصلی تحقیق مطرح می‌گردد. این تحقیق از نوع تحقیقات کاربردی است و بر اساس روش توصیفی تحلیلی و پیمایشی انجام شده است. جامعه آماری این تحقیق برای تعیین نقش‌های قوت و فرصت عوامل، ۴۵ نفر متناسب با ویژگی‌های تحقیق از بین صاحب‌نظران انتخاب شده‌اند. برای تایید پیشبرنده‌ها از تکنیک دلفی استفاده شده است بر اساس تجزیه و تحلیل صورت گرفته، نتایج تحقیق نشان می‌دهد ۱۰ پیشبرنده بر ملاحظات دفاعی - امنیتی مرز ج.ا.ایران و ترکیه مؤثر می‌باشند.

واژگان کلیدی: ملاحظات دفاعی امنیتی، پیش‌برنده‌های دفاعی امنیتی، دفاع

^۱ عضو هیئت علمی و دانشیار دانشگاه و پژوهشگاه عالی دفاع ملی و تحقیقات راهبردی

مقدمه

مرز جمهوری اسلامی ایران و ترکیه به دلیل وجود اقوام تُرک و کُرد در دو طرف مرز، حضور عناصر پ.ک.ک در مناطق مرزی ترکیه با جمهوری اسلامی ایران، ویژگی‌های ژئوپلیتیک مناطق مرزی، قاچاق سلاح و مهمات، ترددات غیرمجاز و ... از حساسیت بالایی برخوردار بوده و به تبع آن موضوعات دفاعی و امنیتی ناشی از آن نیز دارای اهمیت بالایی است.

مرور حوادث و اتفاقات ۲۰ الی ۳۰ سال اخیر در مرز جمهوری اسلامی ایران و ترکیه مؤید این مهم است که احصاء ملاحظات مؤثر بر دفاع و امنیت در مرز مذکور و توجه به آن‌ها موجب ارتقاء ضریب امنیت در مرز جمهوری اسلامی ایران و ترکیه شده و شکوفایی سایر حوزه‌ها را نیز به دنبال خواهد داشت.

اگر بپذیریم توسعه اقتصادی مرز، حضور عناصر پ.ک.ک در جدار مرز، قاچاق سلاح و مهمات و ... از ملاحظات دفاعی - امنیتی مرز ایران و ترکیه در حوزه‌های اقتصادی و امنیتی است که بر تدوین راهبرد دفاعی - امنیتی مرز ایران و ترکیه مؤثر هستند و می‌توانند به ارتقاء یا کاهش ضریب دفاع و امنیت مرز بینجامند، در نتیجه درمی‌یابیم که ملاحظات دفاعی - امنیتی مرز ایران و ترکیه در واقع همان عوامل مؤثر ناشی از کارکرد مرز ایران و ترکیه در حوزه‌های مختلف طبیعی، انسانی، امنیتی، نظامی، سیاسی، اقتصادی و فرهنگی - اجتماعی هستند که بر تدوین راهبرد دفاع و امنیت مرز ایران و ترکیه تأثیرگذارند. به عبارت دیگر تدوین راهبرد دفاعی امنیتی مرز ایران و ترکیه تابع ملاحظات مذکور بوده و بدون توجه به این ملاحظات، نمی‌توان راهبردهای دفاعی - امنیتی مرز ایران و ترکیه را تدوین نمود.

بنابراین بررسی چگونگی دفاع و امنیت در مرز ایران و ترکیه مستلزم توجه به ملاحظات دفاعی - امنیتی مرزهای فی‌مابین دو کشور است. از آنجائیکه ملاحظات دفاعی امنیتی در این پژوهش، از دو عامل چالش‌آفرین و پیش‌برنده شکل گرفته است؛ تاکید این تحقیق بر عامل‌های پیش‌برنده (فرصت و قوت) می‌باشد. بنابراین عوامل مؤثر بر دفاع و

امنیت در مقوله پیشبرنده‌های مرز ج.ا.ایران و کشور ترکیه در حوزه‌های مختلف طبیعی، انسانی، امنیتی، نظامی، سیاسی، اقتصادی و فرهنگی - اجتماعی قابل بررسی در این پژوهش است. پس مسئله اصلی در این تحقیق چستی پیشبرنده‌های دفاعی - امنیتی متأثر از کارکرد مرز ایران و ترکیه مؤثر بر تدوین راهبردهای دفاعی - امنیتی جمهوری اسلامی ایران در منطقه شمال - غرب کشور است.

متناسب با این مسئله هدف تحقیق احصاء عامل‌های مؤثر پیشبرنده‌های دفاعی - امنیتی ناشی از نقاط (قوت - فرصت) عوامل محیطی مؤثر بر ملاحظات دفاعی امنیتی مرز جمهوری اسلامی ایران و ترکیه است که سؤالات اصلی تحقیق عبارت خواهند شد عوامل مؤثر محیطی دفاعی - امنیتی در قالب قوت و فرصت (طبیعی، انسانی، نظامی، امنیتی، سیاسی، اقتصادی و فرهنگی - اجتماعی) بین مرز جمهوری اسلامی ایران و ترکیه کدامند؟ پیش برنده‌های نقش‌آفرین مؤثر بر ملاحظات دفاعی امنیتی مرز ایران و ترکیه کدامند؟

باتوجه به اکتشافی بودن تحقیق و این که پژوهش مبتنی بر بررسی اسناد و مدارک، کتب تخصصی و مصاحبه با صاحب‌نظران و نخبگان و به‌صورت مسئله‌محور خواهد بود؛ بنابراین از تدوین فرضیه پرهیز و ادامه روند تحقیق بر اساس سؤال‌ها و اهداف طرح شده خواهد بود.

از اهمیت این مقاله توسعه ادبیات در خصوص ملاحظه دفاعی امنیتی است، همچنین مشخص نمودن ظرفیت‌های مؤثر بر ملاحظه دفاعی امنیتی در مرز ج.ا.ایران با ترکیه است.

مبانی نظری

پیشینه شناسی

محمد جواد رضوانی (۱۳۹۸) در رساله دکتر خود با عنوان «تنگناهای امنیتی ایران و ترکیه با تأکید بر منافع ملی» معتقد است شرایط و مقتضیات زمانی منافع بین دو بازیگر را تغییر می‌دهد اما از نگاه این محقق مسئله کردها، قلمرو سازی دو بازیگر در حوزه شامات

و قفقاز جنوبی، نوع نگاه به غرب (خصوصاً ناتو) از مهم‌ترین تنگناهای فی‌مابین دو کشور قلمداد شده است.

فضل نوذری و همکاران (۱۴۰۱) در مقاله خود تحت عنوان «چالش‌های دفاعی امنیتی موثر بر ملاحظات دفاعی مرز بین ج.ا.ایران و ترکیه». به این نتیجه رسیده‌اند که ۱۰ چالش مهم دفاعی امنیتی (ترکیبی از ضعف و تهدید) بر ملاحظات دفاعی مرز بین ج.ا.ایران و ترکیه موثراند که سه چالش اول آن عبارتند از: چالش اول: گسترش فعالیت گروهک‌های معاند ضدانقلاب مانند پژاک و ... برای ایجاد فضای ناامنی در مناطق مرزی، چالش دوم: افزایش ترددات غیرمجاز در دو طرف مرز و چالش سوم: افزایش گسترده قاچاق سلاح و مهمات در نوار مرزی و ورود سلاح و مهمات به کشور. گروه مطالعاتی دوره داخلی علوم دفاعی راهبردی در مطالعه گروهی خود ملاحظات دفاعی راهبردی

پیشینه‌ها هرچند با تحقیق حاضر در ارتباط می‌باشند و با مطالعه آنها در می‌یابیم که هر یک از پیشینه‌های تحقیق انجام‌گرفته، متناسب با موضوع تحقیق، تأثیر منفی وزن عوامل مختلف جغرافیایی، ژئوپلیتیکی و ... را بر روابط جمهوری اسلامی ایران و ترکیه، را بررسی و نتایجی را احصاء کرده‌اند که بخشی از نیازهای مطالعاتی تحقیق حاضر را تأمین می‌نماید اما در باره ملاحظات دفاعی - امنیتی مرز جمهوری اسلامی ایران و کشور ترکیه خصوصاً با رویکرد عواملی که؛ دارای وزن مثبت هستند تحقیقی مدونی انجام نشده است که در این تحقیق تلاش شده است تا با خلاقیت و نوآوری به احصاء آنها پرداخته شود.

مفهوم شناسی

امنیت: امنیت عبارت است از حفظ تعادل کارکردی سیستم تضمین‌کننده موجودیت و نیازهای فردی و جمعی انسان از جمله خود امنیت، به‌نحوی که مانع از ایجاد نگرانی و ترس گردد. (حافظ‌نیا، ۱۳۹۰: ۳۲۷)

فرصت: تعیین مجموعه‌ای از شرایط و موقعیت‌های خارج از سازمان که بهره‌گیری از آنها می‌تواند در انجام مأموریت و اجرای وظایف سازمان اثرگذار باشد که این عوامل را

فرصت می‌نامند (شهلائی، ۱۳۸۵: ۷۹). کلیه عوامل و پدیده‌هایی که منشأ آن عمدتاً در محیط جامعه یا سازمان (خارج از جامعه یا سازمان) وجود دارند و می‌توانند مجموعه را در رسیدن به هدف‌های خود و یا انجام موفقیت‌آمیز مأموریت کمک کنند. فرصت‌ها عموماً خارج از کنترل سازمان هستند. میزان مؤثر بودن فرصت‌ها، بستگی به میزان توانایی سازمان در به‌کارگیری آن‌ها دارد. (واژه‌گزینی س.ک.ن.م، ۱۳۸۹)؛ در این تحقیق فرصت‌ها عبارتند از کلیه عوامل خارجی که اولاً در اختیار ج.ا.ایران نیست در ثانی اثرات آن برای کشور مثبت تلقی شده و بطور بالقوه بتوانند منافع ملی ایران را تامین نمایند. (تعریف فوق، مورد بهره‌برداری محقق در این پژوهش می‌باشد).

قوت: عواملی در داخل سازمان هستند که تسهیل کننده انجام مأموریت و اجرای وظایف هستند (شهلائی، ۱۳۸۵: ۷۸) در این تحقیق ویژگی‌ها، ملاحظات و واقعیت‌های موجود در محدوده داخلی جغرافیای یک کشور که از جنس عوامل ژئوپلیتیک بوده و بکارگیری درست آنها موجب تسهیل و تسریع در دستیابی به اهداف دفاعی و غیردفاعی کشور می‌شود

پیشبرنده: پیشبرنده در این تحقیق به کلیه واقعیت‌های مؤثر بر ملاحظات دفاعی - امنیتی بوده که از ترکیب قوت‌ها و فرصت‌ها احصاء می‌گردد؛ گفته می‌شود.

دفاع: تدابیری که برای مقاومت در مقابل حملات سیاسی، نظامی، اقتصادی، اجتماعی، روانی و یا فناوری توسط یک یا چند کشور مؤتلفه اتخاذ می‌شود را دفاع می‌گویند. توانایی‌های دفاعی بازدارندگی را تقویت می‌کنند و بازدارندگی نیز به این توانایی‌ها نیرو می‌بخشند. هم چنین به حفظ و حمایت از ارزش‌هایی نظیر زندگی، مالکیت، آزادی، هویت ملی و تمامیت ارضی در برابر تهدیدات گوناگون، داخلی و خارجی و یا ساختاری دفاعی تلقی می‌گردد. (بوالحسنی ۱۳۹۲: ۳۱)

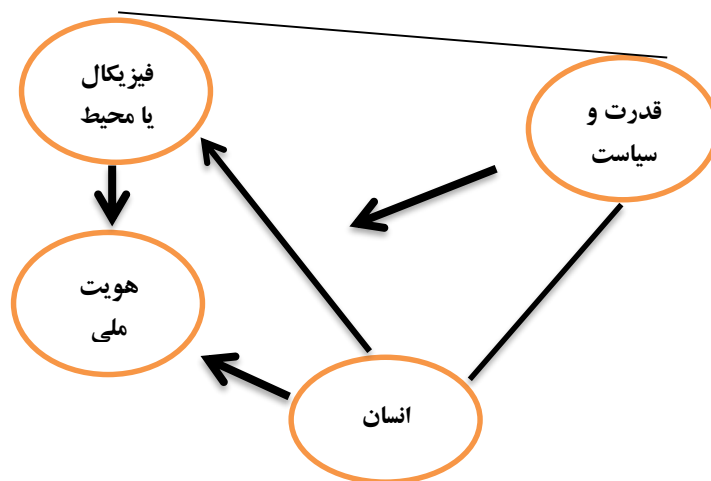
مرز: مرز، عامل تشخیص و جدایی یک واحد متشکل سیاسی یا یک کشور از دیگر واحدهای مجاور آن است. مرز خطی است که دو کشور را از یکدیگر جدا می‌کند. (حافظ

ملاحظات دفاعی - امنیتی: ملاحظات دفاعی - امنیتی به عوامل و مؤلفه‌های مهم و حساس حوزه‌های مختلف طبیعی، انسانی، فرهنگی، اجتماعی، سیاسی، اقتصادی و نظامی یک منطقه که دارای نقش‌های مثبت و منفی تاثیرگذار بر سیاست‌ها، راهبردها، تصمیم‌گیرها و برنامه‌ریزی‌های حوزه دفاع و امنیت دارد؛ گفته می‌شود (بیک و بوالحسنی، ۱۴۰۰: ۳۶)

ادبیات تحقیق

الف) دیدگاه‌های نظری بیک و بوالحسنی (رابطه بین هویت و مدیریت حاکمیتی)

هر انسانی زمانی که وارد یک محیطی پایدار می‌شود هویت آن محیط را می‌گیرد. مثلاً هر انسانی وقتی که وارد ارتش می‌شود و قصد دارد آن را حرفه خود بداند، هویت ارتشی بخود گرفته یا هر فردی که در یک سرزمینی متولد می‌شود هویت آن مکان و سازه جغرافیایی را به خود می‌گیرد به فرض اگر در ایران متولد شود هویت ایرانی یا در آلمان متولد شود هویت آلمانی به خود می‌گیرد؛ ملات و چسبی که این انسان را به محیط می‌چسبانند قدرت و سیاست است. در مناطق مرزی باید سیاست‌ها و حاکمیت به گونه‌ای باشد تا مردمی که در این نواحی زندگی می‌کنند احساس هویت بالای نسبت به سرزمین و حکومت مرکزی خود داشته باشند. بنابراین مشکل اساسی در نوار مرزی اقلیت‌های مذهبی یا قومی نیستند بلکه این مهم از نگاهی می‌تواند فرصت هم باشد بلکه مشکل عدم مدیریت صحیح در ارتقا هویت مردم حاشیه کشور است. بنابراین به جرأت می‌توان گفت به هر میزانی که هویت در بین مردم نوار مرزی هر کشوری تقویت یابد به همان میزان بطور نسبی انگیزه آنان در دفاع از سرزمین خود تقویت یافته و اجازه تعدی بیگانه را نخواهند داد. (بیک و بوالحسنی، ۱۴۰۰: ۱۱۶)

شکل شماره ۱ رابطه بین هویت و مدیریت حاکمیتی

ب) دیدگاه‌های جونز و وایلد

فیلیپ جونز و تریور وایلد مقاله تحقیقی خود را در تحلیل تغییرات فضایی ساختاری در مرز پیشین دو پاره آلمان، پس از برقراری مرز و برداشتن موانع مرزی عنوان کردند. به عقیده جونز و وایلد، مناطق مرزی به عنوان مناطق حاشیه‌ای و توسعه‌نیافته شناخته می‌شوند. این حاشیه‌ای بودن گرچه می‌تواند معلول شرایط جغرافیایی مناطق مرزی باشد، اما خود پدیده مرزی بودن بسیاری از امکانات و قابلیت‌های آن منطقه را مضمحل می‌سازد (Jones & Wild, 2016).

بر اساس نظر آن‌ها، برای برنامه‌ریزی توسعه مناطق مرزی این اصول باید مورد توجه قرار گیرد:

- ۱) درک پیچیدگی، گستردگی و تنوع متغیرها و تأثیر آن‌ها در مرز،
- ۲) لزوم تأمین شرایط و زیرساخت‌های توسعه مرزها،
- ۳) ضرورت خروج از انزوا و گسترش ارتباطات با داخل و بیرون،

(۴) لزوم پیوستگی مرز با مرکز،

(۵) لزوم حمایت و پشتیبانی‌های ویژه از این مناطق برای خروج از محدودیت و

دستیابی به توسعه

مناطق مرزی: مناطق مرزی به محدوده جغرافیایی دو طرف مرز که دارای تاثیرپذیری مثبت و منفی از یکدیگر در حوزه سیاسی، اقتصادی، فرهنگی و نظامی می‌باشند؛ گفته می‌شود. (بیک، ۱۳۹۷)

توسعه مناطق مرزی: چنانچه برنامه‌ریزی توسعه در محدوده جغرافیایی فراتر از مراکز زیست و فعالیت (شهرها و روستاها) و خردتر از مرزهای ملی باشد، صفت منطقه‌ای می‌گیرد. براین اساس «توسعه منطقه‌ای عبارت از مفهوم توسعه برای مردم در محدوده فضایی موردنظر است. روند توسعه باید همراه با افزایش توانایی‌ها به گسترش انتخاب‌های ساکنین منطقه در حوزه‌های اقتصادی و سیاسی بینجامد تا توسعه انسانی باشد». (صرافی، ۱۳۷۹: ۴۱)

باتوجه به این مفهوم از توسعه منطقه‌ای که تاکید اصلی آن بر توسعه انسانی با محوریت نیازمندی‌های مادی - معنوی است، می‌توان خصوصیات و ویژگی‌های زیر را در توسعه مناطق مرزی استنتاج و ارائه نمود:

(۱) ابعاد توسعه مناطق مرزی با ابعاد توسعه کشور در هم تنیده‌اند. به عبارت دیگر توسعه

مناطق مرزی، با توسعه ملی از رابطه‌ای متقابل برخوردارند.

(۲) مناطق مرزی محل تلاقی برنامه‌های توسعه داخلی کشور با برنامه‌های توسعه‌ای

کشورهای همسایه است. به این جهت تأثیر متقابل این برنامه‌ها بر یکدیگر می‌توانند منفی (تهدید) یا مثبت (فرصت) تلقی شوند که باید هم‌زمان مدنظر قرار گیرند.

(۳) فرایند توسعه مناطق مرزی علاوه بر شرایط و ویژگی‌های مربوط به کل کشور از

مسائل و ویژگی‌های خاص مناطق مرزی نیز تأثیر می‌پذیرند. (علی‌پور، ۱۳۹۵: ۱۳۳).

(۴) باتوجه به منابع انسانی، طبیعی و شرایط جغرافیایی و سیاسی مناطق مرزی، در فرایند

توسعه ملی می‌توان برنامه‌ریزی مبتنی بر منابع محلی را در اولویت

قرار داد. (عندلیب، ۱۳۸۰: ۱۰)

ویژگی‌های مناطق مرزی: از آنجایی که مناطق مرزی در محیطی ویژه و سامانه خاص قرار دارند، برای شناخت مشکل سامانه و چگونگی عملکرد آن‌ها، باید خصوصیت‌های این مناطق شناخته شود. مهم‌ترین این ویژگی‌ها به شرح زیر است:

(۱) **دوری از مرکز:** این مسئله جغرافیایی که از طبیعت مناطق مرزی نشأت می‌گیرد و دوری از مرکز تصمیم‌گیری سیاسی، اداری، قضائی و اجرایی را در پی دارد، پیامدهای نامطلوبی چون ضعف اطلاع مسئولین مرکز نشین از مشکل مناطق دور از مرکز و بی‌توجهی آن‌ها را به همراه دارد. طولانی بودن مسیر رفت و آمد، نبود احساس امنیت قضایی و اجتماعی به دلیل طولانی شدن مسیر تصمیم‌گیری و رسیدگی به مشکل و مسائل مردم دور از مرکز و... از پیامدهای این امر است.

(۲) **انزوای جغرافیایی:** حاشیه‌ای بودن به مفهوم دوری و جدایی از ساختار اقتصادی یک کشور یا منطقه یا حتی از نظام اقتصادی جهان است. «در اغلب کشورها (از جمله جمهوری اسلامی ایران) پدیده حاشیه‌ای بودن بر پدیده دوری از مرکز تا حدود زیادی منطبق است. دلیل این امر این است که مرزها در ایران و در بیشتر کشورهای مشابه، به طور تقریبی از نقاط جغرافیایی دوردست که دارای منابع اقتصادی کمتر و جمعیت پراکنده هست، عبور داده شده است. به عبارت دیگر، غالب مناطق مرزی در هنگام ترسیم حدود، کم‌اهمیت‌ترین آن‌ها انتخاب می‌شوند تا کمتر محل نزاع باشند، مگر آنکه پس از آن منابع جدیدی کشف شده یا بر اثر اتفاق‌های دیگر بر اهمیت آن‌ها افزوده شود».

(۳) **ناپایداری سکونت:** داشتن جمعیت ناپایدار یا ناپایداری سکونت در مناطق مرزی به دو دلیل عمده به وجود می‌آید:

الف) توسعه نیافتگی و حاشیه‌ای بودن: عبور خطوط مرزی از خط‌الرأس کوه‌ها یا پهنه بیابان‌ها، بر نحوه استقرار و جابه‌جایی جمعیت این مناطق تأثیر می‌گذارد، به طوری که زندگی در آن‌ها به شیوه‌های اولیه و به‌ویژه متکی بر اقتصاد رَمه‌گردانی و با کوچ روی، همراه است. این امر احساس تعلق به زمین و سرزمین را در بین مرزنشینان کاهش می‌دهد

که خود منشأ مشکل و پیامدهای ناشی از بی‌ثباتی توسعه اقتصادی، به دلیل بی‌ثباتی جمعیت است.

ب) رونق مبادلات اقتصادی: به دلیل تفاوت سطح توسعه اقتصادی، فناوری، تولید صنعتی و کشاورزی در دو سوی مرز، مناطق مرزی دو کشور همسایه، محل مبادله‌های اقتصادی بین دو کشور است و به همین دلیل جمعیت مناطق مرزی ناپایدار و سیال می‌شود. ناپایداری جمعیت در چنین شرایطی (نبود کنترل بر ورود و خروج نیروی کار از کشورهای مجاور به منطقه و بالعکس)، برنامه‌ریزی توسعه را دچار اختلال می‌کند. همچنین نبود کنترل قانونی بر مبادله‌های اقتصادی، بی‌نظمی اقتصادی و اجتماعی از جمله گسترش پدیده قاچاق کالا، نیروی کار و ارز را موجب می‌شود. (بیک، بوالحسنی، ۱۴۰۰: ۹۸-۹۷)

این پدیده تأثیر عمیقی بر روی امنیت مناطق مرزی (از جمله سو استفاده از جمعیت مرزنشین توسط دشمن) نیز می‌گذارد.

۱) تبادلات مرزی: از دیدگاه سیستمی، مناطق مرزی نسبت به کل نظام (سیستم) یک کشور، حکم پوست بدن را دارد که دو وظیفه اصلی برعهده دارند:

الف) کنترل و هماهنگ کردن مبادله‌های کشور با کشورها و محیط مجاور (عبور و تردد کالا، انسان، ارز، افکار و ...).

ب) محافظت از کشور در برابر عوامل زیان‌بار از جمله تهاجم امنیتی، نظامی، اقتصادی و... مناطق مرزی، فضاهایی هستند که به طور اصولی باز، پیوسته و محل مبادله‌ها و تعامل فضایی بین دو کشور هم‌جوار یا زنجیره‌ای از فضاها که با یکدیگر ارتباط و تعامل دارند، است بنابراین جریان مبادله کالا، نیروی انسانی، اطلاعات، ارز و... از طریق فضاهای مناطق مرزی بین کشورهای مختلف، امری طبیعی و از ماهیت ویژگی‌های مناطق مرزی نشأت می‌گیرد. از این رو، هرگونه اقدامی در جهت خلاف این ویژگی از جمله انسداد فیزیکی مرزها (به‌تنهایی) نه تنها ضد ویژگی طبیعی مناطق مرزی است، بلکه امری مشکل‌زا، ناکافی و اغلب امکان‌پذیر است.

تفاوت‌های فرهنگی: پدیده تنوع قومی، اجتماعی و فرهنگی در مناطق مرزی، ناشی از قانون تراوش یا انتشار بین مناطق جغرافیایی مجاور است. مهم‌ترین مسئله تنوع قومی -

فرهنگی در مناطق مرزی که تأثیر مستقیمی بر روند توسعه و امنیت در آن مناطق می‌گذارد، مسئله واگرایی و هم‌گرایی قومی - فرهنگی این گروه‌های اجتماعی مرزنشین با دولت مرکزی است. چنانچه قومیتی با دولت مرکزی خود هم‌گرایی نشان دهد، شرایط توسعه و امنیت در آن مناطق فراهم می‌شود.

۲) تهدیدات خارجی: مرز، حفاصل درون با بیرون و امنیت و دفاع درونی با تهدید و ناامنی خارجی را با خود دارد. به این دلیل، مسئله تهدیدات خارجی در باره مناطق مرزی یک واقعیت و یک ویژگی ذاتی است. مسئله دفاع و حفظ امنیت نیز به‌عنوان یکی از ویژگی‌های بسیار مهم و برجسته‌ای است که مناطق مرزی باید داشته باشند.

۳) دوگانگی سیستمی: از دیدگاه سیستمی، فضاهاى مناطق مرزی از سویی تعلق به کل نظام داخلی (کشور متبوع) دارد و از سوی دیگر، به دلیل مجاورت با کشورهای هم‌جوار، تحت تأثیر نظام فضاهاى هم‌جوار قرار می‌گیرد. از این جهت مناطق مرزی ضمن اینکه تابع نظام داخلی است و از سوی دولت مرکزی اداره می‌شود، به دلیل دوری از مرکز، حاشیه‌ای بودن، موانع جغرافیایی و میزان تأثیر نظامی، امنیتی، اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی کشور هم‌جوار بر آن، مسائل و مشکل‌هایی را دارا است. اغلب دیده شده، نیروهایی در مناطق مرزی فعال‌اند که تحت کنترل نیروهای تصمیم‌گیر و مجری در مرکز نیستند و در حقیقت فرایندهای توسعه و امنیت در مناطق مرزی تحت تأثیر نیروهایی قرار می‌گیرند که ضد سامانه داخلی کشور عمل می‌کنند و سعی در تخریب این فرایندها و برنامه‌ها دارند. (بیک، بوالحسنی، ۱۴۰۰: ۹۸-۹۷)

جمع‌بندی مصاحبه‌های انجام شده

پیش‌برنده‌ها عوامل موثری بر ملاحظات دفاعی - امنیتی عوامل تأثیرگذاری هستند که دارای نقش مثبت تسهیل‌کننده دفاع و امنیت می‌باشند. این عوامل اختصاص به حوزه نظامی نداشته و در سایر حوزه‌ها از جمله حوزه‌های طبیعی، انسانی، فرهنگی - اجتماعی، سیاسی و اقتصادی نیز وجود دارند که باتوجه به نظر خبرگان حوزه دفاعی - امنیتی به شرح ذیل می‌باشد:

۱. وجود پتانسیل و ظرفیت‌های قوی کشاورزی، صنعتی و دامداری و نعمت خدادادی طبیعی آب و خاک حاصلخیز یکی دیگر از نقاط قوت مرزنشینان ایران است.

۲. بهره‌گیری از ظرفیت‌های طبیعی منطقه و توسعه اقتصادی و رونق اقتصادی در شهرهای مرزی (لنگری، ۱۴۰۰).
۳. محور ارتباط خاور دور با قلب آسیا از طریق جاده ابریشم در منطقه؛
۴. قرارگیری استان آذربایجان غربی به عنوان یکی از استان‌های مرزی در مجاورت با کشور به نسبت توسعه یافته؛ (پور آزادی، ۱۴۰۰).
۵. مناطق کوهستانی و سردسیر؛
۶. دارا بودن موقعیت استراتژیک؛
۷. جداسازی مرزها به وسیله خط الراس جغرافیایی
۸. وجود محور ارتباطی مهم سلماس و شمال شهر ارومیه به استان‌های وان و حکاری ترکیه (جاده ارومیه به سرو)؛
۹. توپوگرافی زمین و وجود کوهستان‌های سلسله وار در عمق و به سمت جنوب تا شهرهای مرزی خوی، شوت، قره ضیاءالدین باعث تشکیل عوارض پدافندی شده و از مناسب‌ترین موانع طبیعی به شمار می‌آید که دسترسی به آذربایجان از طریق زمینی را با مشکل مواجه می‌نماید (رستمی، ۱۴۰۰).

بعد انسانی

۱. وضعیت قومی دو کشور باعث ایجاد رابطه عاطفی بین مردم دو طرف مرز است. بخشی با گویش ترکی و آذری و برخی با گویش کردی در دو طرف مرز با هم در ارتباط هستند؛
۲. همگرایی مردم آذری زبانان با کشور و وطن خود «ایران» و ایرانی بودن قبل از آذری بودن یکی از نقاط قوت مردم منطقه شمالغرب است؛
۳. اکثریت مردم ایران در استان‌های همجوار با مرز ترکیه دارای مذهب تشیع هستند و برادران اهل تسنن در مرز ایران و ترکیه در اقلیت هستند. (هاشمی، ۱۴۰۰)
۴. علاقه‌مندی روابط بین مردم دو کشور؛

۵. تردد و اقامت مردم دو کشور در کشور همسایه (لنگری، ۱۴۰۰)
۶. همزبانی مردم منطقه با کشور ترکیه؛
۷. اراده ملی مردم آذربایجان در برابر دفاع از مرزهای کشور؛
۸. اتحاد و همبستگی بین مردم در جهت افزایش ثبات سیاسی و امنیتی استان؛
۹. وجود نیروی انسانی و نظامی توانمند در استان (پور آزادی، ۱۴۰۰)؛
۱۰. گسترش سرزمینی یک گروه قومی در دو سوی مرز بین المللی (رستمی، ۱۴۰۰)؛

بعد اقتصادی

۱. ترکیه مناسب ترین مسیر انتقال انرژی و کالا بین ایران و اروپا است؛
۲. توسعه و گسترش بازارچه های مرزی؛
۳. گسترش امکانات در جهت توسعه صنعت گردشگری؛
۴. وجود پتانسیل ها و امکانات ارتباطی مناسب در هر دو سوی مرز کشور؛
۵. همکاری گمرکی؛
۶. وجود مناطق آزاد تجاری و گمرکی و گسترش گمرکات؛ (رستمی، ۱۴۰۰)؛
۷. خط انتقال گاز ایران به ترکیه (توکلی جلی، ۱۴۰۰).

بعد اجتماعی - فرهنگی

۱. توجه به فرهنگ آذری در برابر فرهنگ ترکی؛
۲. توجه به توسعه فرهنگی، دانشگاهی و پزشکی مناطق مرزی و بهره گیری از فرصت توریست فرهنگی، توریست پزشکی و توریست اقتصادی و تاثیرگذاری فرهنگی بر این جامعه؛
۳. وجود دانشگاه های معتبر برای جذب دانشجویان از کشورهای همسایه؛
۴. زبان مشترک بین ساکنین طرفین مرز؛
۵. نزدیک بودن فرهنگ و آداب و رسوم مردم مرزی با مردم مرزنشین کشور ترکیه؛ (لنگری، ۱۴۰۰)

۶. مردم آذربایجان ایران با فرهنگ شیعی خود تمایلی به جدایی و خودمختاری نشان نداده‌اند و همواره به حکومت مرکزی ایران وفاداری خود را بارها ثابت کرده‌اند؛
۷. بستر مناسب اقتصادی و مالی در منطقه جهت سرمایه‌گذاری خارجی؛
۸. توسعه زیرساخت‌های رفاهی مناسب گردشگری و استفاده مناسب از پتانسیل جاده ابریشم؛
۹. تقویت و توسعه ایجاد خطوط زمینی و هوایی بین دو (توکلی جلی، ۱۴۰۰)؛

بعد سیاسی

۱. احزاب و گروه‌های سیاسی موافق نظام (دوست محمدی، ۱۴۰۰)
۲. سعی هر دو کشور در حفظ ثبات مرز و روابط دو کشور؛
۳. استفاده مناسب از تفاهم‌نامه‌های مشترک امنیتی و اقتصادی و فرهنگی بین دو کشور؛
۴. اتحاد کشور ترکیه با کشور جمهوری آذربایجان و ایجاد گذرگاه بین آذربایجان با ترکیه از خاک ارمنستان؛ (توکلی جلی، ۱۴۰۰)؛

بعد نظامی - امنیتی

۱. همکاری‌های نظامی میان دو کشور (بخون، ۱۴۰۰)؛
۲. گسترش همکاری‌های نظامی امنیتی به منظور بهبود امنیت؛
۳. دشمن مشترک (مانند پ-ک-ک)؛
۴. حضور مفید نظامی و امنیتی در مرز؛
۵. اشراف اطلاعاتی؛
۶. قدرت سازماندهی نیروهای مردمی ن.م.ج.ا. (رستمی، ۱۴۰۰)؛
۷. در حال حاضر هیچ یگان عمده‌ای در شهرهای مهم و مقابل ترکیه وجود ندارد؛
۸. انسجام یگان‌های نیروهای مسلح ج.ا.ا. داشتن روحیه شهادت طلبی و میهن پرستی و وحدت میان اقوام ترک و کرد مناطق مرزی و انعکاس این مهم به کشور ترکیه؛

شکل شماره ۲ چارچوب تحلیلی تحقیق

روش‌شناسی تحقیق

این پژوهش به لحاظ نوع تحقیق، از تحقیقات کاربردی بر اساس روش توصیفی تحلیلی و پیمایشی است. با توجه به تخصصی بودن موضوع تحقیق، جامعه آماری با محدودیت افراد خبره و صاحب‌نظر مرتبط با عنوان، نیاز است تا جامعه تحقیق به صورت هدفمند از بین خبرگان نظامی و غیرنظامی و صاحب‌نظر جغرافیای سیاسی در سطح نیروهای مسلح، دانشگاه‌های کشور و سازمان‌های مرتبط که دارای خاص باشند، انتخاب گردد؛ بنابراین حجم جامعه آماری تحقیق تعداد ۴۵ نفر با خصوصیات به شرح جدول زیر برآورد می‌گردد:

فرماندهان و مدیران عالی نیروهای مسلح، فرماندهان نظامی و انتظامی و مدیران امنیتی استان آذربایجان غربی

استادان دانشگاهی و پژوهشگران آشنا به محیط و موضوع تحقیق، مدیران عالی در دبیرخانه شورای عالی امنیت ملی و کمیسیون امنیت ملی و سیاست خارجی مجلس. با توجه به اینکه حجم جامعه آماری محدود است، بنابراین حجم نمونه آماری منطبق بر جامعه آماری بوده و روش نمونه‌گیری نیز به صورت تمام شمار خواهد بود.

روایی: برای محاسبه روایی محتوی (ضریب CVR) پرسش‌نامه را بین جامعه آماری ۴۵ نفره، توزیع نمودند. ضریب CVR این پرسش‌نامه ۰/۷۷ انتخاب شده است. این بدان معنی است که از بین جامعه آماری خبره ۴۵ نفره در حوزه ملاحظات دفاعی - امنیتی مرز ایران و ترکیه، حداقل ۴۰ نفر باید داده‌ها را تأیید کنند؛ بنابراین برابر نظر جامعه آماری در روایی محتوی از تعداد عوامل احصایی، ۳۹ عامل (در نقش قوت و فرصت) روا و جایز بر پیش‌برنده‌های مؤثر بر ملاحظات دفاعی - امنیتی مرز ایران و ترکیه شناخته شد.

پایایی: برای پایایی پرسش‌نامه نیز از آلفای کرونباخ استفاده شده است و با توجه به اینکه مقدار ضریب آلفای کرونباخ به دست آمده بیشتر از ۰/۷۵ است لذا گویه‌های

پرسش نامه مورد استفاده در حوزه پیشبرنده‌ها از قابلیت اطمینان لازم برای ادامه تحقیق برخوردار است.

برای شکل گیری پیشبرنده‌ها از یک پنل خبرگی با استفاده از تکنیک دلفی در مورخه ۱۴۰۰/۹/۲۱ در دانشگاه عالی دفاع ملی - دانشکده دفاع ملی بصورت تزی، آنتی تزی و سنتز بهره گرفته شده است.

تجزیه و تحلیل داده‌ها و یافته‌های تحقیق

مراحل تدوین پیشبرنده‌های مؤثر بر ملاحظات دفاعی - امنیتی مرز ایران و ترکیه:

مرحله اول: تشکیل جدول تعیین نقش‌ها عوامل (فرصت و قوت)

جدول شماره ۱ تعیین نقش‌ها (فرصت و قوت)

شماره عامل	عوامل	میانگین فراوانی عامل	میانگین فراوانی خلیه زیاد	درصد میزان تأثیر عامل در حد زیاد و خلیه زیاد	ضریب آزمون تی	سطح معناداری	سطح معناداری در عامل نقش
۱	وجود ولی فقیه در رأس فرماندهی کل نیروهای مسلح	۴,۹	۱۰۰	۲۳,۶۵	۰,۰۰۰	قوت	
۲	ارتباط زمینی استان آذربایجان غربی با اروپا از طریق ترکیه	۴,۲	۷۸	۱۱,۲۱	۰,۰۰۰	قوت	
۳	پیروی مرز از اصول مرزبندی طبیعی	۴,۵	۸۹	۳۲,۱	۰,۰۰۰	قوت	
۴	وجود ارتفاعات دالامپرداغ و قندیل داغ به عنوان نقاط حساس رشته ارتفاعات منطقه آذربایجان غربی.	۴,۲	۷۸	۱۱,۲۱	۰,۰۰۰	قوت	
۵	منابع طبیعی آبی و خاک حاصلخیز مرز ایران	۳,۸۹	۶۸	۶,۶	۰,۰۰۴	قوت	
۶	وجود دهلیزهای مختلف غیر قابل عبور از سمت ترکیه به ایران	۴,۶	۸۸	۱۸,۴	۰,۰۰۰	فرصت	
۷	وجود رودخانه‌های غیر قابل عبور در آذربایجان غربی	۴	۷۵	۱۱,۱	۰,۰۰۲	قوت	

شماره عامل	عوامل	میانگین فراوانی عامل خیلی زیاد	درصد میزان تأثیر عامل در حد زیاد و خیلی زیاد	ضریب آزمون تی	سطح معناداری	سطح معناداری در عامل نقش
۸	وجود محور ارتباطی مهم سلماس و شمال شهر ارومیه به استان‌های وان و حکاری ترکیه (جاده ارومیه به سرو)	۴,۴	۷۶	۱۶,۶	۰,۰۰۰	قوت
۹	وجود جنگل‌های طبیعی و انبوه استان در حاشیه جنوب غربی استان آذربایجان غربی تا حاشیه رود ارس.	۴,۷	۱۰۰	۱۶,۹۸	۰,۰۰۰	قوت
۱۰	گریز از مرکز بودن کردهای ساکن نوار مرزی ترکیه با حاکمیت	۴,۳	۹۳	۱۷,۱	۰,۰۰۰	فرصت
۱۱	تراکم جمعیت کم نسبت به سایر نواحی مرزی ترکیه.	۴,۶	۸۸	۱۸,۴	۰,۰۰۰	فرصت
۱۲	اتحاد و همبستگی بین مردم در جهت افزایش ثبات سیاسی و امنیتی استان آذربایجان غربی	۴,۱	۷۲	۱۱,۸۶	۰,۰۰۰	قوت
۱۳	ایجاد وابستگی‌های قومی و مذهبی بین دو طرف مرز به دلیل همزیان بودن	۳,۹۶	۶۹	۴,۳۴	۰,۰۴	فرصت
۱۴	ترکیب سنی جوان در استان آذربایجان غربی	۳,۸۷	۶۵	۷,۶	۰,۰۰۷	قوت
۱۵	سکونت کردها در بخش‌های مرتفع غربی و جنوبی استان آذربایجان غربی.	۴,۲	۷۸	۱۱,۲۱	۰,۰۰۰	قوت
۱۶	ظرفیت‌های قوی کشاورزی، صنعتی و دامداری در آذربایجان غربی	۴,۱	۸۲	۲۱,۶	۰,۰۰۰	قوت
۱۷	خط آهن ایران و ترکیه در دره قطور	۴,۷	۱۰۰	۱۶,۹۸	۰,۰۰۰	قوت
۱۸	اتکای اقتصاد ساکنان سه استان ترکیه، بر کشاورزی، دامپروری، زنبورداری.	۳,۵	۶۱	۲,۸۸	۰,۰۵۰	فرصت
۱۹	بازارچه‌های مرزی مشترک	۴,۱۶	۷۸	۲۲,۰۰	۰,۰۰۰	قوت
۲۰	ترکیه مناسب‌ترین مسیر انتقال انرژی و کالا بین ایران و اروپا است	۴,۳	۹۳	۱۷,۱	۰,۰۰۰	فرصت
۲۱	کمبود توسعه صنعت در استان‌های ترکیه هم مرز با ایران	۳,۸۹	۶۸	۶,۶	۰,۰۰۴	فرصت

شماره عامل	عوامل	میانگین فراوانی عامل خیلی زیاد	درصد میزان تأثیر عامل در حد زیاد و خیلی زیاد	ضریب آزمون تی	سطح معناداری	سطح معناداری در عامل نقش
۲۲	وجود شبکه‌های ارتباطی حمل و نقل و خطوط انتقال کالا و انرژی آذربایجان غربی	۳,۹	۷۱	۵,۶	۰,۰۰۸	قوت
۲۳	وجود معدن طلای زره‌شوران تکاب به عنوان معدن استراتژیک جمهوری اسلامی ایران.	۳,۹	۷۱	۵,۶	۰,۰۰۸	قوت
۲۴	وجود منطقه ویژه آزاد تجاری آذربایجان غربی	۴,۲۵	۸۴	۱۳,۷	۰,۰۰۰	قوت
۲۵	بستر مناسب اقتصادی و مالی جهت سرمایه گذاری خارجی در آذربایجان غربی	۳,۷۸	۶۴	۷,۶	۰,۰۰۴	قوت
۲۶	روابط فرهنگی و مذهبی بین ساکنین طرفین مرز	۴,۵	۸۲	۱۵,۵	۰,۰۰۰	فرصت
۲۷	زبان مشترک بین ساکنین طرفین مرز	۴,۴	۷۹	۱۳,۲	۰,۰۰۰	فرصت
۲۸	شیعه بودن اکثریت مردم استان آذربایجان غربی	۴,۱	۸۲	۲۱,۶	۰,۰۰۰	قوت
۲۹	نگرانی‌های زیاد دولت مردان آنکارا از گُردها به- دلیل تعصبات قومی شدید.	۴,۶	۸۸	۱۸,۴	۰,۰۰۰	فرصت
۳۰	استقلال طلبی کردهای ساکن مرز ترکیه	۴,۴	۷۹	۱۳,۲	۰,۰۰۰	فرصت
۳۱	وجود احزاب و گروه‌های سیاسی موافق نظام در آذربایجان غربی	۴,۱۶	۷۸	۲۲,۰۰	۰,۰۰۰	قوت
۳۲	سعی هر دو کشور در حفظ ثبات مرز و روابط دو کشور	۴,۴۴	۹۴	۱۷,۰۰	۰,۰۰۰	فرصت
۳۳	اشراف اطلاعاتی جمهوری اسلامی ایران؛	۴,۳	۹۳	۱۷,۱	۰,۰۰۰	قوت
۳۴	انسجام یگان‌های نیروهای مسلح ج.ا.ا. داشتن روحیه شهادت طلبی و میهن پرستی و وحدت میان اقوام ترک و کرد مناطق مرزی و انعکاس این مهم به کشور ترکیه؛	۴,۱	۸۲	۲۱,۶	۰,۰۰۰	قوت
۳۵	انعقاد قراردادها و موافقتنامه‌های مرزی میان دو کشور در بُعد امنیتی و مرزی از سطح رییس-جمهور تا استانداری و فرمانداری‌های استان‌های همجوار مرزی	۴,۵۵	۸۶	۱۴,۳	۰,۰۰۰	قوت

شماره عامل	عوامل	میانگین فراوانی عامل	درصد میزان تأثیر عامل در حد زیاد و خیلی زیاد	ضریب آزمون تی	سطح معناداری	سطح معناداری در عامل نقش
۳۶	تمایلات محدود مردم مناطق روستایی و مرزنشین ترکیه به انقلاب اسلامی ایران.	۴,۱۴	۸۲,۵۵	۱۳,۱	۰,۰۰۰	فرصت
۳۷	توسعه همکاری‌های دوجانبه نظامی؛	۳,۶	۶۱	۷,۷	۰,۰۵۰	فرصت
۳۸	خوداتکایی ایران در عرصه دفاع.	۳,۹	۷۱	۵,۶	۰,۰۰۸	قوت
۳۹	قدرت سازماندهی نیروهای مردمی	۴,۳	۹۳	۱۷,۱	۰,۰۰۰	فرصت

جدول بالا بیانگر آن است عواملی که از بازه ۱,۹۶ بالاتر بوده یا از ۱,۹۶- کوچکتر باشند (دامنه معناداری آزمون تی) با احتمال ۹۵ درصد و خطای ۵ درصد آن عامل در یکی از نقش‌های قوت، یا فرصت بر ملاحظه دفاعی - امنیتی نوار مرزی بین ج.ا.ایران و ترکیه نقش آفرینی دارند؛ از ۹۲ عامل مؤثر بر ملاحظات دفاعی - امنیتی احصایی محققان (برگرفته شده از مطالعات میدانی و کتابخانه‌ای) ۳۹ عامل در نقش پیش‌برنده (۲۴ قوت، ۱۵ فرصت) مؤثر بر ملاحظات دفاعی - امنیتی مرز ایران و ترکیه، شناخته شد.

مرحله دوم: تعیین پیش‌برنده‌های مؤثر بر ملاحظات دفاعی - امنیتی مرز ایران و ترکیه
پیش‌برندها از ترکیب قوت‌ها با فرصت‌ها به دست می‌آید. منظور از پیش‌برندها امکانات، ظرفیت‌ها، قابلیت‌ها و توانمندی‌های بالفعل و بالقوه‌ای است که می‌توان از آن‌ها در جهت پاسخگویی به چالش‌ها و نیازها استفاده نمود. پیش‌برندها احصایی مؤثر بر ملاحظات دفاعی - امنیتی مرز ایران و ترکیه در نشست خبرگی ۱۴۰۰/۰۹/۲۱ برابر جدول ذیل احصاء شده است.

جدول شماره ۲ پیش‌برنده‌ها احصائی موثر بر ملاحظات دفاعی - امنیتی مرز ایران و ترکیه

ردیف	قوت‌ها	فرصت‌ها	پیش‌برنده‌ها = فرصت * قوت
۱	وجود ولی فقیه در رأس فرماندهی کل نیروهای مسلح	تمایلات محدود مردم مناطق روستایی و مرزنشین ترکیه به انقلاب اسلامی ایران	- هم‌راستا بودن مردم طرفدار انقلاب اسلامی در ترکیه با ج.ا.ایران از طریق نفوذ کلامی و معنوی مقام معظم رهبری در دل مسلمانان منطقه
۲	ارتباط زمینی استان آذربایجان غربی با اروپا از طریق ترکیه خط آهن ایران و ترکیه در دره قطور وجود شبکه‌های ارتباطی حمل و نقل و خطوط انتقال کالا و انرژی آذربایجان غربی	ترکیه مناسب‌ترین مسیر انتقال انرژی و کالا بین ایران و اروپا است	- ارتباط ترانزیتی و انتقال انرژی از ج.ا. به اروپا از طریق مبدا سرزمینی ترکیه
۳	پیروی مرز از اصول مرزبندی طبیعی وجود ارتفاعات دالامپرداغ و قندیل داغ به عنوان نقاط حساس رشته ارتفاعات منطقه آذربایجان غربی وجود رودخانه‌های غیر قابل عبور در آذربایجان غربی وجود جنگل‌های طبیعی و انبوه استان در حاشیه جنوب غربی استان آذربایجان غربی تا حاشیه رود ارس	وجود دهلیزهای مختلف غیر قابل عبور از سمت ترکیه به ایران	- سد یا کانالیزه کردن حرکات زمینی نیروهای مهاجم به مرزهای ج.ا. متاثر از جغرافیای مرز
۴	منابع طبیعی آبی و خاک حاصلخیز مرز ایران ظرفیت‌های قوی کشاورزی، صنعتی و دامداری در آذربایجان غربی وجود منطقه ویژه آزاد تجاری آذربایجان غربی وجود معدن طلای زره‌شوران تکاب به عنوان معدن استراتژیک جمهوری اسلامی ایران	ترکیه مناسب‌ترین مسیر انتقال کالا بین ایران و اروپا است	- تامین منافع اقتصادی مردم استان آذربایجان غربی از طریق صادرات محصولات کشاورزی، دامداری و صنعتی به ترکیه و اروپا و رونق بازارچه‌های مرزی

ردیف	قوت‌ها	فرصت‌ها	پیش‌برنده‌ها = فرصت*قوت
۵	وجود محور ارتباطی مهم سلباس و شمال شهر ارومیه به استان‌های وان و حکاری ترکیه (جاده ارومیه به سرو)	اتکای اقتصاد ساکنان سه استان ترکیه، بر کشاورزی، باغداری، دامداری، دامپروری، زنبورداری	ارتقا، سطح مناسبات و روابط مردم مناطق مرزی دو کشور
	اتحاد و همبستگی بین مردم در جهت افزایش ثبات سیاسی و امنیتی استان آذربایجان غربی		
	بازارچه‌های مرزی مشترک		
	وجود شبکه‌های ارتباطی حمل و نقل و خطوط انتقال کالا و انرژی آذربایجان غربی		
وجود منطقه ویژه آزاد تجاری آذربایجان غربی			
۶	وجود احزاب و گروه‌های سیاسی موافق نظام در آذربایجان غربی	- گریز از مرکز بودن کردهای ساکن نوار مرزی ترکیه با حاکمیت - تمایلات محدود مردم مناطق روستایی و مرزنشین ترکیه به انقلاب اسلامی ایران	- اشراف و تسلط اطلاعاتی ج.ا.ایران بر مناطق مرزی بین دو کشور - بسط و گسترش فرهنگ انقلاب اسلامی در بین مردم مناطق مرزی ترکیه
	اشراف اطلاعاتی جمهوری اسلامی ایران؛		
	ترکیب سنی جوان در استان آذربایجان غربی		
	سکونت کردها در بخش‌های مرتفع غربی و جنوبی استان آذربایجان غربی		
۷	شیعه بودن اکثریت مردم استان آذربایجان غربی	قدرت سازماندهی نیروهای مردمی	- سازماندهی نیروهای بسیج مردمی (بومی) در راستای برقراری امنیت مرزی
	ترکیب سنی جوان در استان آذربایجان غربی		
۸	انسجام یگان‌های نیروهای مسلح ج.ا.ا. داشتن روحیه شهادت طلبی و میهن پرستی و وحدت میان اقوام ترک و کرد مناطق مرزی و انعکاس این مهم به کشور ترکیه؛	- سعی هر دو کشور در حفظ ثبات مرز و روابط دو کشور - توسعه همکاری‌های دوجانبه نظامی	- تفکیک مناطق مسئولیتی آجا، سپاه و ناجا در نوار مرزی ج.ا.ایران و ترکیه و توسعه مناسبات دوجانبه مرزی در راستای ثبات و امنیت مرز.
۹	انعقاد قراردادها و موافقتنامه‌های مرزی میان دو کشور در بُعد امنیتی و مرزی از سطح رییس‌جمهور تا استانداری و فرمانداری‌های استان‌های همجوار مرزی	توسعه همکاری‌های دوجانبه نظامی	- توسعه دیپلماسی دفاعی بین ج.ا.ا. و ترکیه

نتیجه‌گیری و پیشنهاد:

الف. نتیجه‌گیری

پیش برنده اول: هم‌راستا بودن مردم طرفدار انقلاب اسلامی در ترکیه با ج.ا.ایران از طریق نفوذ کلامی و معنوی مقام معظم رهبری در دل مسلمانان منطقه در پنل خبرگی این پیش برنده از ترکیب قوت «وجود ولی فقیه در رأس فرماندهی کل نیروهای مسلح» و فرصت «تمایلات محدود مردم مناطق روستایی و مرزنشین ترکیه به انقلاب اسلامی ایران» شکل گرفت.

پیش برنده دوم: ارتباط ترانزیتی و انتقال انرژی از ج.ا.ا. به اروپا از طریق مبدا سرزمینی ترکیه

در پنل خبرگی این پیش برنده از ترکیب قوت‌ها («ارتباط زمینی استان آذربایجان غربی با اروپا از طریق ترکیه»، «خط آهن ایران و ترکیه در دره قطور» و «وجود شبکه‌های ارتباطی حمل و نقل و خطوط انتقال کالا و انرژی آذربایجان غربی») و فرصت («ترکیه مناسب ترین مسیر انتقال انرژی و کالا بین ایران و اروپا است») بوجود آمد.

پیش برنده سوم: سد یا کانالیزه کردن حرکات زمینی نیروهای مهاجم به مرزهای ج.ا.ا. متأثر از جغرافیای مرز

اعضای پنل خبرگی معتقد بودند این پیش برنده از ترکیب قوت‌ها («پیروی مرز از اصول مرزبندی طبیعی»، «وجود ارتفاعات دالامپرداغ و قندیل داغ به عنوان نقاط حساس رشته ارتفاعات منطقه آذربایجان غربی»، «وجود رودخانه‌های غیر قابل عبور در آذربایجان غربی» و «وجود جنگل‌های طبیعی و انبوه استان در حاشیه جنوب غربی استان آذربایجان غربی تا حاشیه رود ارس») و فرصت («وجود دهلیزهای مختلف غیر قابل عبور از سمت ترکیه به ایران») بر ملاحظات دفاعی امنیتی مرز ج.ا.ایران ترکیه نقش‌آفرینی دارد.

پیش برنده چهارم: تامین منافع اقتصادی مردم استان آذربایجان غربی از طریق صادرات محصولات کشاورزی، دامداری و صنعتی به ترکیه و اروپا

در پنل خبرگی این پیش‌برنده از ترکیب قوت‌ها («منابع طبیعی آبی و خاک حاصلخیز مرز ایران»، «ظرفیت‌های قوی کشاورزی، صنعتی و دامداری در آذربایجان غربی»، «وجود منطقه ویژه آزاد تجاری آذربایجان غربی» و «وجود معدن طلای زره‌شوران تکاب به عنوان معدن استراتژیک جمهوری اسلامی ایران») و فرصت («ترکیه مناسب‌ترین مسیر انتقال کالا بین ایران و اروپا است») شکل گرفت.

پیش‌برنده پنجم: ارتقاء سطح مناسبات و روابط مردم مناطق مرزی دو کشور در پنل خبرگی این پیش‌برنده از ترکیب قوت‌ها («وجود محور ارتباطی مهم سلماس و شمال شهر ارومیه به استان‌های وان و حکاری ترکیه (جاده ارومیه به سرو)»، «اتحاد و همبستگی بین مردم در جهت افزایش ثبات سیاسی و امنیتی استان آذربایجان غربی»، «بازارچه‌های مرزی مشترک»، «وجود شبکه‌های ارتباطی حمل و نقل و خطوط انتقال کالا و انرژی آذربایجان غربی» و «وجود منطقه ویژه آزاد تجاری آذربایجان غربی») و فرصت («اتکای اقتصاد ساکنان سه استان ترکیه، بر کشاورزی، باغداری، دامداری، دامپروری، زنبورداری») بر ملاحظه دفاعی-امنیتی ج.ا.ایران و نقش آفرین تشخیص داده شد.

پیش‌برنده ششم: اشراف و تسلط اطلاعاتی ج.ا.ایران بر مناطق مرزی بین دو کشور از نگاه اعضای پنل خبرگی این پیش‌برنده از ترکیب قوت‌ها («وجود احزاب و گروه‌های سیاسی موافق نظام در آذربایجان غربی»، «اشراف اطلاعاتی جمهوری اسلامی ایران»، «ترکیب سنی جوان در استان آذربایجان غربی» و «سکونت‌کردها در بخش‌های مرتفع غربی و جنوبی استان آذربایجان غربی») و فرصت‌ها («گریز از مرکز بودن کردهای ساکن نوار مرزی ترکیه با حاکمیت» و «تمایلات محدود مردم مناطق روستایی و مرزنشین ترکیه به انقلاب اسلامی ایران») بر ملاحظات دفاعی امنیتی مرز ج.ا.ایران ترکیه نقش آفرینی دارد.

پیش‌برنده هفتم: بسط و گسترش فرهنگ انقلاب اسلامی در بین مردم مناطق مرزی ترکیه اعضای پنل خبرگی معتقد بودند این پیش‌برنده از ترکیب قوت‌ها («وجود احزاب و گروه‌های سیاسی موافق نظام در آذربایجان غربی»، «اشراف اطلاعاتی جمهوری اسلامی ایران»، «ترکیب سنی جوان در استان آذربایجان غربی» و «سکونت‌کردها در بخش‌های

مرتفع غربی و جنوبی استان آذربایجان غربی)) و فرصت‌ها («گریز از مرکز بودن کردهای ساکن نوار مرزی ترکیه با حاکمیت» و «تمایلات محدود مردم مناطق روستایی و مرزنشین ترکیه به انقلاب اسلامی ایران») بر ملاحظات دفاعی امنیتی مرز ج.ا.ایران ترکیه معناداری بسزائی دارد.

پیش برنده هشتم: سازماندهی و بکارگیری نیروهای بسیج مردمی (بومی) در راستای برقراری امنیت مرزی

در پنل خبرگی این پیش برنده از ترکیب قوت‌ها («شیعه بودن اکثریت مردم استان آذربایجان غربی») و «ترکیب سنی جوان در استان آذربایجان غربی») و فرصت («قدرت سازماندهی نیروهای مردمی») بر ملاحظه دفاعی-امنیتی ج.ا. موثر و نقش آفرین تشخیص داده شد

پیش برنده نهم: تفکیک مناطق مسئولیتی آجا، سپاه و ناجا در نوار مرزی ج.ا.ایران و ترکیه و توسعه مناسبات دوجانبه مرزی در راستای ثبات و امنیت مرز
اعضای پنل خبرگی متقاعد شدن که؛ این پیش برنده از ترکیب قوت («انسجام یگان‌های نیروهای مسلح ج.ا. داشتن روحیه شهادت طلبی و میهن پرستی و وحدت میان اقوام ترک و کرد مناطق مرزی و انعکاس این مهم به کشور ترکیه») و فرصت‌ها («سعی هر دو کشور در حفظ ثبات مرز و روابط دو کشور» و «توسعه همکاری‌های دوجانبه نظامی») بر ملاحظات دفاعی امنیتی مرز ج.ا.ایران ترکیه نقش آفرینی دارد.

پیش برنده دهم: توسعه دیپلماسی دفاعی بین ج.ا.ا و ترکیه
در پنل خبرگی این پیش برنده از ترکیب قوت‌ها («انعقاد قراردادها و موافقتنامه‌های مرزی میان دو کشور در بُعد امنیتی و مرزی از سطح رییس‌جمهور تا استانداری و فرمانداری‌های استان‌های همجوار مرزی») و «خوداتکایی ایران در عرصه دفاع») و فرصت («توسعه همکاری‌های دوجانبه نظامی») بر ملاحظه دفاعی-امنیتی ج.ا.ا موثر و نقش آفرین تشخیص داده شد.

ب. پیشنهادها

- دولت از طریق وزارت‌خانه‌های مرتبط نسبت به فعال‌سازی ظرفیت‌ها و قابلیت‌های ج.ا.ایران در راستای بهبود وضعیت معیشت ساکنین مرز ج.ا.ایران و ترکیه اقدام نمایند.

- یکی از پیشبرنده‌های تحقیق سازماندهی و بکارگیری نیروهای بسیج مردمی (بومی) در راستای برقراری امنیت مرزی می‌باشد بنابراین لازم است ستاد کل نیروهای مسلح با تعامل سازمان‌های ذی ربط ساختارها، الزامات و بسترهای بکارگیری نیروی مردمی در تامین امنیت مرز را فراهم نماید

فهرست منابع

الف. منابع فارسی

۱. قرآن کریم، ترجمه آیت ... مکارم شیرازی، (۱۳۸۸)، تهران، انتشارات جمهوری.
۲. بیک بیلندی، علی اصغر و بوالحسنی، خسرو (۱۴۰۰) توسعه و پدافند داخلی در دفاع مردمی، تهران انتشارات دانشگاه فرماندهی و ستاد آجا
۳. حافظ نیا محمدرضا (۱۳۹۰)، اصول و مفاهیم ژئوپلیتیک - مشهد - انتشارات پاپلی
۴. حافظ نیا محمدرضا (۱۳۹۲)، «افق‌های جدید در جغرافیای سیاسی»، تهران، سمت
۵. صرافى مظفر (۱۳۷۹)، «مبانی برنامه‌ریزی توسعه منطقه‌ای»، تهران، نشر سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی کشور، مرکز مدارک علمی و انتشارات
۶. عنذلیب علیرضا (۱۳۸۰)، «نظریه پایه و اصول آمایش مناطق مرزی ج.ا.ا»، تهران، نشر بسیج منطقه ۳
۷. بوالحسنی خسرو (۱۳۹۲)، «بررسی عوامل ژئوپلیتیک ترکیه و تأثیر آن بر تدوین راهبرد دفاعی ج.ا.ا»، رساله دکتری، دانشگاه و پژوهشگاه عالی دفاع ملی و تحقیقات راهبردی، دانشکده دفاع ملی
۸. بیک علی اصغر (۱۳۹۷)، «تأثیر عوامل ژئوپلیتیک اقتصادی دریای خزر بر تدوین راهبرد دفاعی ج.ا.ا»، فصل نامه مطالعات دفاعی استراتژیک، دوره ۱۶، شماره ۷۲
۹. علیپور عباس و هاشمی مصطفی (۱۳۹۵)، بررسی ملاحظات سیاسی - امنیتی و دفاعی سرزمین با استفاده از مدل SWOT، پژوهش‌نامه جغرافیای نظامی، زمستان ۹۵، شماره ۱۶

ب. مصاحبه‌ها

۱. مصاحبه حضوری محققین با سرهنگ ستاد دکتر علی لنگری کارشناس ارشد تخصصی معاونت بازرسی ستاد کل ن.م
۲. مصاحبه حضوری محققین با امیر سرتیپ ۲ ستاد دکتر بهزاد پورآزادی مشاور جانشین ستاد کل ن.م
۳. مصاحبه حضوری محققین با سرهنگ دکتر محسن رستمی عضو هیئت علمی دانشگاه عالی دفاع ملی.
۴. مصاحبه حضوری محققین با سرهنگ پیاده ستاد سید مهدی توکلی جبلی فرمانده گپار قرارگاه شمالغرب نزاچا.

ج. منابع انگلیسی

۱. Jones & Wild (2016), The impact of power on the rise of regional systems, Journal of Geography and Development, Michigan

